

Др Димо Вујовић

ЦРНОГОРСКИ ФЕДЕРАЛИСТИ У НАРОДНОЈ СКУПШТИНИ 1923 — 1925.

На парламентарним изборима у марту 1923. године иступила је и једна група црногорских федералиста који се још нијесу били конституисали у посебну политичку странку. Они су добили око 25% гласова, што им је донијело два посланичка мандата, од седам, колико их је бирала Црна Гора у границама до балканског рата. Био је то успјех који им је отварао врата за ширу и организованију активност и омогућио легално присуство на политичкој позорници Црне Горе. У том погледу од посебног значаја било је њихово присуство у Народној скупштини, јер су могли да јавно изнесу своје ставове и да се за њих боре, дајући свему томе широк публицитет.

То је била велика шанса, тим прије што они нијесу имали своје штампе, преко које би саопштавали ставове и вршили пропаганду. Али они ову шансу нијесу искористили. Истина, с обзиром на број, они нијесу могли знатније утицати на скупштинске одлуке, али су могли много више користити скупштинску трибину да са ње говоре о горућим проблемима Црне Горе, од којих су неке помињали и у предизборној кампањи. Али они нијесу задавали много бриге режиму и режимским странкама. Одржаване су дебате о значајним проблемима и законским предлозима, а они о њима нијесу ни ријечи рекли. На примјер, била је прилика да се у расправи о Декларацији краљевске владе изнесу ставови по свим битним питањима унутрашње и спољне политике државе, али она није искоришћена. Прошле су без њиховог реаговања и дебате о законским предлозима о накнадним и ванредним кредитима, о буџетским дванаестинама, о устројству војске и морнарице, о чиновницима грађанског реда, о таксама и пристојбама, о државној трошарини и др. Све су то били проблеми о којима су ови посланици имали шта да кажу, с обзиром на политичке и економске прилике које су владале у Црној Гори.

У Црној Гори је било врло присутно тзв. официрско и подофицирско питање: њихово примање у војску, напредовање, пензионисање итд. Сва та питања нијесу била задовољавајуће ријешена, па је код официра и подофицира постојало прилично нера-

сположење, коме су поклањале пажњу све политичке странке. Приликом расправа о закону о устројству војске и морнарице могла су се покренути сва та питања и задобити значајни политички поени. У вези са тим законом могло се говорити и о накнади штете причињене од стране војске и о сличним проблемима које је третирао закон, јер су за вријеме божићне побуне почетком 1919. и касније по Црној Гори учињене велике штете — чије села су била попаљена, а имовина уништена.

У Црној Гори је веома актуелно било и тзв. чиновничко питање: поштовање стечених права, напредовање, пензионисање, а поврх свега тога страначка самовоља и несигурност у служби. Али када се о овим проблемима расправљало у скупштини, није се чуо глас црногорских федералиста. Тако је, мање-више, било и у вези са свим осталим значајнијим проблемима.

Они не само што нијесу учествовали у скупштинским дебатама већ су им ријетко и присуствовали, што је констатовала и ондашња штампа.¹

Шта је био узрок оваквом држању црногорских федералиста у скупштини? Прије свега, то су били грађански политичари, који нијесу имали разрађене и чврсте политичке концепције. Осим тога, њихов социјални положај, поглед на свијет, а посебно друштвено-економске концепције, нијесу се разликовали од оних које су имале партије на власти. Због тога они у мјерама скупштине нијесу ни видјели велики атак на њихова сватања и осјећања. Уосталом, свој опортунизам и спремност на компромисе они су и јавно саопштили још на почетку свога рада у скупштини. Наиме, Ристо Поповић је дописнику сарајевске „Вечерње поште“ изјавио да ће њихово држање у скупштини зависити од држања владе према Црној Гори, па уколико то држање промијени — спремни су да је помажу и да при том одустану од захтјева за децентрализам.² На такво држање у скупштини вјероватно је утицала и њихова природа, прије свега она Михаила Ивановића, који је био познат као ћуталица и прилично инертан човјек. Такав је био и у Привременом народном представништву. Дакле,

¹ Сарајевска „Вечерња пошта“ каже да се црногорски федералисти држе потпуно пасивно, да апстинирају као и Радић од сваког гласања и да не држе говоре („Група федералиста у Народној скупштини“, Вечерња пошта, бр. 586, Сарајево, 19. јуна 1923).

Утврдили смо да је Михаило Ивановић у 1923. години присуствовао само гласању о закону о устројству војске и морнарице, и то у начелу је гласао за закон, а приликом дефинитивног гласања против, не образлажући ничим такав став. Ристо Поповић није ни једанпут гласао, у чему га је, вјероватно, касније и болест омела, а ускоро је његово посланиковање смрт прекинула (умро је 22. фебруара 1924. год.). Његов замијеник Мило Драгојевић био је такође врло неактиван, па се његово присуство у скупштини није ни запажало.

² Становиште црногорских федералиста, Вечерња пошта, бр. 558, Сарајево, 15. маја 1923.

не ради се о некој свјесној апстиненцији која би имала одређене политичке мотиве.

Оваквим држањем ових посланика у скупштини били су врло задовољни њихови бјелашки противници у Црној Гори. У вези са тим радикалска „Црна Гора“ је писала: „Посланици незадовољничке групе гг. Мих. Ивановић и Ристо Поповић осјећајући вихор страсти и идеја у Народној скупштини, у којој се данас води немилосрдна борба и пали смртоносна ватра против српског племена, познајући добро неугашену савјест код наших горштака и непомућени осјећај и дух вјерности националном завјету, *ни једним својим поступком нијесу прешли границу, којом је обљежен оквир државног и народног јединства.* И онако исто, као што су се недавно црногорска племена између себе клала и крвила, па кад на њих ударе скадарски везири или млетачки провидури одмах се брацки изгрле, тако је и данас. И увреде и незадовољство и понижење у многом погледу, и лични понос — све је то отпало пред великим интересима српског племена“.³

Само у два случаја посланици црногорских федералиста изазвали су својим иступањем извјесно реаговање. Први пут било је то у вези с иступањем Риста Поповића у дискусији поводом верификације посланичких мандата. У верификационом одбору и у скупштини оспоравани су мандати посланика из Црне Горе са листе Демократске странке, јер је њен носилац др Вукотић био члан Великог суда, што је било противно законским одредбама. У расправи о овом проблему као аргуменат противу поништења ових мандата изнесена је тврдња да би се тиме створила могућност „да се на место демократских посланика, које је народ изабрао, поново отворе врата народне скупштине представницима сепаратистичке и антидржавне листе“.⁴

Ово је Ристу Поповићу дало повода да у мају 1923. иступи у расправи и оспори оптужбе за сепаратистички и антидржавни карактер њихове листе. „Ово је све нетачно“, каже Поповић, „Ово су подметања и клеветања којима се служило у Црној Гори у последње време, кад год се хтело да се неправедна радња, злочини и насиља бране. Ја ево са овог места изјављујем, да ми нити смо сепаратисти, нити антидржавни елементи. Истина, господо, тешко ми је давати ову изјаву, јер ако Црногорац није доказао да је братски брат, да је више од иког жртвовао за ово уједињење — онда не знам ко је доказао. Ми смо, господо, били противни самом начину како се уједињење код нас изводило јер се оно није проводило на један часан и целисходан начин, него увредом и понижењем“. Поповић подвлачи да су они против постојећег уређења зато што оно погодује лошој управи која изазива незадовољство, па затим наставља: „Али у исто време ми сто-

³ Црна Гора у 1923. год., Црна Гора бр. 1, Цетиње, 4 јануара 1924.

⁴ Стенографске биљешке Народне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, ванредан сазив за 1923. год., I књига, стр. 22.

јимо на становишту легалне борбе и зато је намерна клевета свих оних, који тврде да ми и наше присталице имамо ма какве везе ма са ким са стране или из унутрашњости који иду на то да раде насилничким акцијама“.⁵

Као што се види, црногорски федералисти су нашли за потребно да у свом првом иступању у скупштини нагласе двије ствари које су и раније наглашавали: да су присталице уједињења и да стоје на позицији легалне борбе. Истина, они су изјавили да њихово незадовољство проистиче из начина уједињења, али нијесу изнијели своје погледе на уједињење и односе у новој држави.

Поповићево иступање наишло је на реаговање прије свега у самој скупштини. Реаговали су посланици из Црне Горе, радикал Томо Ораовац и демократа Тодор Божовић. Ораовац је доказивао правилност уједињења,⁶ а Божовић је осим тога и лично напао посланика Поповића, оптужујући га као једног од криваца за капитулацију Црне Горе „да је остао да са неким друговима влада у Црној Гори под оупацијом, да је са Јованом Пламенцем желио да побуном сруши уједињење, па је тражио од скупштине да се огради од Поповићевих, како је рекао, инсинуација.“⁷

У својој реплици на ове критике Поповић је поновио оно што је раније рекао — да су он и Црна Гора за уједињење, али да је против начина уједињења.⁸

На овај говор Риста Поповића било је реаговања и у Црној Гори, прије свега у штампи Демократске странке. Тако је „Народна ријеч“, у чланку под насловом „Ристо капитулација у југословенском парламенту“, оштро напала и Поповића и његов говор.⁹

Послије овог Поповићевог иступања задуго се није чуо глас црногорских федералиста у Народној скупштини, чиме су, како смо видјели, били задовољни црногорски бјелаши.

Тек послије десетак мјесеци они су се опет огласили једним говором Михаила Ивановића. Ово је био први њихов иступ у коме су цјеловитије изнијели своје ставове и који је наишао на шири одјек. Ивановић је иступио 9. фебруара 1924. год. у начелној дебати о буџету. Он је извргао оштрој критици хегемонију Србије и Србијанаца у новој држави и, у вези са тим, централистичко уређење државе, супротстављајући му децентралистичко уређење, као праведније и демократскије. Он пледира за уређење државе на федеративном принципу, чија основа не смије бити вјерска или етничка припадност. „Код проблема нашег унутрашњег

⁵ Исто, стр. 118/19.

⁶ Исто, стр. 156/7.

⁷ Исто, стр. 196/7.

⁸ Исто, стр. 197/8.

⁹ „Ристо капитулација у Југословенском парламенту“, Народна ријеч, бр. 36, Цетиње.

уређења државе није у питању сукоб племенског и вјерског антагонизма, већ сукоб политичких идеја: реакционарног централизма и напредног децентралистичког уређења државе“, каже Ивановић. Са тог становишта он критикује и Стјепана Радића, тврдећи да не увиђа природу сукоба Србијанаца и Хрвата „стављајући се на исту платформу племенског шовинизма као и г. Пашић“. Ивановић није схватио да се ту ради о националним супротностима и сукобима, већ је све сводио на сукобљавање политичких концепција о уређењу државе, не видећи да иза тих концепција стоје опречни национални интереси. Зато за њега ни црногорско ни хрватско питање није национално питање.

Ивановић је указао на посљедице централистичког уређења државе, прије свега на економску неједнакост и богаћење београдске чаршије. Он сматра да се наказни лик централистичкога режима најбоље манифестује у Црној Гори, па анализира његове поступке и посљедице по Црну Гору и Црногорце. Као и сви његови истомишљеници, он истиче историјске заслуге Црне Горе за српство и јединство, па констатује да су велике и да због тога Црна Гора заслужује бољу судбину и треман другачији од овог у новој држави. При томе износи неке заједљиве примједбе и критике на рачун Србије, коју је Црна Гора много задужила, посебно у првом свјетском рату. Сада се те заслуге Црне Горе игноришу и заборављају, а Црногорцима је наменут режим тешких насиља и злоупотреба. Ивановић наводи неправде нанесене Црној Гори, као што су: избјегавање да она добије Скадар, неправедна замјена перпера, неисплаћивање реквизиције, недавање ратне штете, велики порези и намети и сл. — па закључује: „Данашњи услови Црне Горе не одговарају ни њеној части, ни њеним интересима и они се морају мијењати. У противном не може се оправдано очекивати сарадња Црногораца на дјелу консолидовања нове државе, нити ова без те сарадње може добити пуну мјеру снаге... Требало би прећи са терена бруталне силе, пустошења и крви, на терен праведног споразумијевања, које једино одговара појму братства и у стању је да у једнакој мјери заштити свачије интересе. Црногорци, доследни великој прошлости борбе за јединство, као његови најидеалнији и најискуснији поборници, сматрају да оно треба да буде заједница истинског братства, равноправности и једнаке заштите свачијих права и интереса, са искључењем ма чије хегемоније и силе. Ово се гледиште битно разликује од гледишта душе чији је израз данашњи централизам. Данашњи положај црногорског народа и начин присаједињења Црне Горе Србији нема преседана у историји људи уопште, а ни историја ранијих варвара не пружа нам ни једног сличног примјера“.

Али Ивановић није образложио у чему би сеастојало и како би изгледало то „споразумијевање“ које би заштитило свачије интересе. Осим историјских права и заслуга, он не наводи посебне разлоге због којих би Црна Гора требало да буде равно-

правна са Србијом. Он црногорско питање не дефинише као национално питање. Истина, он Црногорце дефинише као „политички народ“ али их сматра Србима. тражећи да се појам Србин одваја од појма Србијанац, па владу Србије назива не српском, већ србијанском. Ивановић није дефинисао појам „политички народ“, па није јасно шта он под тим подразумемијева. Из аргуменације се да закључити да је то једна сторијска твоиревна, која, иако произашла из српства, значи посебност која претпоставља и посебна права. Ивановић каже: „Ми смо Црногорци политички народ који је своју државу створио сопственом снагом и очувао је у најмучније доба историје наше расе. Немамо амбиције да будемо србијански округ или ма чија провинција. Црна Гора била је вазда српска и мора остати српска, али иако са највише права, јер у јединство уноси највише заслуга а најмање дугова, тражи само равноправност и то у интересу јединства са Србијом и осталим провинцијама бив. аустроугарске монархије.¹⁰ Претпоставку потчињености Црногораца ма коме у овој држави, нека свако избјеги из главе. Јединство је могуће само на основу споразума и братства, искључујући мајоризирање при постављању основа будућег државног живота, јер ово искључује равноправност“.¹¹

Оштре критике на рачун Србије, централистичкога режима и Демократске и Радикалне странке нијесу могле остати без одзива, како у скупштини тако и ван ње. У скупштини су на Ивановићев говор реаговали радикал Томо Ораовац и демократа Ристо Јојић. Ораовац износи политичку прошлост Михаила Ивановића и његове породице, наводећи како је ужасно прогањана од режима краља Нихоле, као ријетко која у Црној Гори, па изражава чуђење и жалост што се Ивановић нашао у друштву са онима који су га прогањали. Он Ивановићеву активност карактерише као агитацију „за сепаратну републику црногорску“, као не-српски пут итд.¹² Јојићево излагање било је у цјелини посвећено говору Михаила Ивановића. Он је од Ивановићевих напада бранио Србију и њену војску, одлуке Подгоричке скупштине, централистичко уређење државе, династију. Тврди да федералисти

¹⁰ У посебном издању овога говора овдје је уметнуто следеће: „У противном случају, она без јединства најлакше може, с обзиром на изнимно згодан стратегијски положај, своје море, природна богатства, огромне водене снаге, руде и шуме“ (Говор народног посланика Михаила Ивановића вође црногорских федералиста, Мостар 1924, стр. 33).

Не зна се да ли је овај став намјерно испуштен из стенографских биљежака, или је накнадно унесен у редакцију говора који је објављен у посебној брошурици.

¹¹ Стенографске биљешке Народне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Редовни сазив за 1923—1924, I књ. стр. 591—596.

¹² Исто, стр. 779.

нијесу прогањани у Црној Гори, већ су од радикала уживали извјесне привилегије, док су демократи прогањани.¹³

Ивановићев говор у скупштини наишао је на приличан одјек у југословенској штампи, а посебно оној у Црној Гори. Био је то повод да после дуже паузе и радикалска „Црна Гора“ нападне федералисте, али још увијек са доста обзира. У уводнику под насловом „Нећемо натраг“, објављеном у броју од 19. фебруара 1924. год., „Црна Гора“ овај говор оцјењује као помоћ хрватским сепаратистима. Посебно се критикује оно мјесто из говора гдје се каже да „ће се српски народ преко прегажених радикала и демократа споразумјети са браћом Хрватима и Словенцима“, јер је то оцијењено као захтјев за поновно споразумијевање око заједничке државе,¹⁴ а за радикале, као и за остале, одлуке Подгоричке скупштине и друге којима је формирана централистичка Југославија неприкосновене су и највећи је политички гријех ако се оне критикују.

„Црна Гора“ је говору Михаила Ивановића посветила и уводник наредног броја. У вези са писањем опозиционе штампе поводом овога говора. лист каже: „Да је Ивановић унапријед знао, да ће тај његов говор бити злоупотребијен о српских непријатеља и од непријатеља свега што је црногорско у српскоме, вјерујемо да им не би, као Црногорац, пружио то задовољство“.¹⁵

Ускоро је „Црна Гора“ поштрила ток пишући о говору Ивановића. Ријеч је о два чланка Љубомира Крунића, у којима се нападају и личност Михаила Ивановића и његове концепције, наравно — са позиција безусловног уједињења какво је прокламовала Подгоричка скупштина. Крунић га оптужује за пасивност, ћутање и несналажење у догађајима.¹⁶ Посебно га напада због упо-

¹³ Исто, стр. 876—882.

Михаило Ивановић није био присутан у Народној скупштини приликом овог Јојићевог говора, јер је управо тих дана био умро посланик с његове листе Ристо Поповић. Није био присутан ни приликом гласања о буџету.

¹⁴ Црна Гора, бр. 8, Цетиње, 19. фебруара 1924.

¹⁵ „Вапај“ из Црне Горе, Црна Гора, бр. 9, Цетиње, 22 фебруара 1924.

¹⁶ „Г. Ивановић познат је као ћуталица и у раније доба. У новој ери државног живота, он је остао као видна политичка фигура с истом особином“. „Безусловно уједињење са браћом Србима сматрао је као понижење нашег горштачког поноса и као увреду великим традицијама своје уже отаџбине. У доцнијим крупним догађајима изгубио је сваку оријентацију. Умјесто да осудно реагира на политику, која се неумитним током развијала без њега и против њега, он је мирно сагнуо главу и чекао витлове времена да мељу по логички утврђеном реду. Златне наде незадовољника одмах по несрећној и злокобној божићној побуни 1918. године, које су га својом мржњом обухватиле, изјаловише се. У улози лутајућег путника, обзирући се десно и лијево, без јасно одређеног циља, без жеље за побједом, јер није знао у чему се она састоји, без мушке одважности он је збуњено чекао. Шта? Сам није знао. Да је којом несрећом зграбио политичке узде онијех мутнијех дана и енергично повео акцију попут захтјева својих једномишљеника, ко зна како би се доцније историја писала“. (Љубомир Крунић, Важни прилог садашњице, Црна Гора, бр. 13, Цетиње, 7. марта 1924).

требе термина „црногорски народ“¹⁷ и, најзад, због мржње према Србији и сарадње са Загребом.¹⁸

Врло је оштро на Ивановићев говор реаговала и „Слободна мисао“, која каже да је тај говор бацио љагу на национални понос народа у Црној Гори, на његову традицију и вјековну борбу за ослобођење и уједињење, да га је понизио у очима свих осталих. Лист не интерпретира тачно тај говор, тако да Ивановићеву мисао о Црногорцима као политичком народу представља као тврдњу да Црногорци нијесу Срби.¹⁹ Овај лист је био нарочито осјетљив на било какво третирање Црногораца као неке посебности, па зато и не изненађује овакво тумачење Ивановићевих схватања. Лист је искористио ову прилику да нападне Н. Пашића, тврдећи да је он помагао Ивановића и да је са њим био у савезу, те да је овај Ивановићев говор посљедица Пашићеве неморалне политике.²⁰ И у наредним бројевима „Слободна мисао“ се обрачунавала са М. Ивановићем и његовим схватањем. У једном чланку Јован Ђетковић тврди да Ивановић нема својих мисли, већ говори оно што му каже и што жели др Секула Дрљевић.²¹

Говор је нашао одјека и у југословенској штампи. Истина, београдски листови су га мање-више игнорисали, или нападали. Говор је био повод да београдска „Политика“ објави као уводник једно писмо са Цетиња, под насловом „Црногорски сепаратисти“, у коме се црногорски федералисти оштро нападају и квалификују као сепаратисти, па се у том смислу карактерише и Ивановићев говор, за који се каже да је „у хармонији са националним подвизима“ једне издајничке групе Црногораца по Италији и Америци“. Био је то повод да се Ивановић окарактерише као „анационални тип“.²²

У Загребу, међутим, овај говор је доживио велики публицитет. „Обзор“ га је у три наставка у цјелини објавио, с напоменом да на тај начин жели да читаоце упозна са приликама у Црној Гори.²³ Радићев „Слободни дом“ га је оцијенио као „уман и неу-

¹⁷ „Одкуда то, да он, син најстаријег српског краја, попут италијанских и бугарских теоретичара, проналази 'Црногорски народ' и тиме поред Срба, Хрвата и Словенаца уноси још и четврти племенски елемент у данашњем нашем уједињењу?“. (Исто).

¹⁸ Љубомир Крунић, То нам чини част, Црна Гора, бр. 14, Цетиње, 14. марта 1924.

¹⁹ Успјех једне неморалне политике, Слободна мисао, бр. 75, Никшић, 18. фебруара 1924.

²⁰ Исто.

²¹ Јован Ђетковић, Политички обмањивачи, Слободна мисао, бр. 80, Никшић, 24. марта 1924.

Иначе било је распрострањено мишљење да је Ивановићев говор написао др Секула Дрљевић. Говорећи о томе у скупштини, Томо Ораовац је посумњао у ту тврдњу.

²² Политика, бр. 5690, Београд, 25. фебруара 1924.

²³ „Обзор“, бр. 44, Загреб, 15. вељаче 1924; бр. 45, 16. вељаче 1924; бр. 47, 17. вељаче 1924. — Овај лист је и касније помињао Ивановићев говор (Прилике у Црној Гори, Обзор, бр. 71, Загреб, 13. ожујка 1924).

страшив“, подвлачећи да је Ивановић „оштро напао на радикалну и демократску странку ради њихова насилнога и злочиначкога централизма“, апострофирајући његову мисао „да ће се србски народ доскоро преко прегажених радикала и демократа споразумјети с Хрватима и Словенцима“. ²⁴

Орган Хрватске заједнице „Хрват“ такође је дао приличан публицитет овом говору, који је према писању листа „истински и вјерно приказао грозну политику београдске владе према Црној Гори“ и који је „прави израз мишљења Црногораца, какав се још није чуо у Београдској скупштини“. ²⁵

Говор је наишао на извјестан одјек и у иностранству, гдје се увијек налазило политичара који су у својим парламентима покретали црногорско питање. Познато је да у енглеском преводу стигао у Лондон, и изазвао поновно оживљавање црногорског питања, јер је један посланик у енглеском парламенту поднио интерпелацију тражећи: 1) да се у Црну Гору пошаље неколико британских пацифиста и 2) да британска влада прибави нови извјештај о садашњим приликама у Црној Гори. Ивановићев говор послужио је једном Енглезу као повод да пише Стјепану Радићу и да га обавијести о одјеку овога говора у Лондону, преносећи мишљење „многобројних пријатеља хрватског народа“ „да се с црногорским питањем покрене и питање Хрвата јер се ова два питања узајамно попуњују и разјашњују“, тим прије јер су Хрватска и Црна Гора сусједи на Јадрану, па би уз независну Албанију могли бити „необорив бедем против Мусолинијева империјализма“. ²⁶

Није познато да ли је овај говор, и поред овог савјета и позитивног писања Радићеве штампе о њему, довео и до неких конкретних политичких корака у смислу тјешњег повезивања радићеваца и црногорских федералиста.

Овај говор Михаила Ивановића штампали су црногорски федералисти као посебну брошуру у 2.000 примјерака, да би је и растурали у народу. Пошто нијесу имали своју штампу, ово је био, последице предизборног прогласа, први штампани материјал који је требало да послужи за пропагирање њихових идеја.

Осим путем овога говора, посланици црногорски федералисти су у првој половини 1924. године критиковали владину политику према Црној Гори и подношењем појединих интерпелација. Тако су 11. априла 1924. предали интерпелацију на министра унутрашњих дјела у вези са познатим убиством командира (мајора)

²⁴ Политичке и културне вијести, Слободни дом, бр. 8, Загреб, 20. вељаче 1924.

²⁵ Црногорски федералисти о београдском режиму, Хрват, бр. 1180, Загреб, 13. вељаче 1924.

²⁶ Хрватско и црногорско питање, Хрват, бр. 1198, Загреб, 5. ожујак 1924; Политичке и културне вијести, Слободни дом, бр. 10, Загреб 5. ожујак 1924.

Шћепана Мијушковића. Наиме, 21. фебруара 1924. године жандармерија је ухапсила у селу Богетићима командира Шћепана Мијушковића, бившег перјаника Стевана Мијушковића и неколико сељака, због сумње да имају везе са одметницима. Сви ухапшени су страховито претучени у жандармеријској станици у Богетићима, а потом су одведени у никшићки затвор, гдје је њихово мучење настављено, тако да су од ове тортуре умрли и Шћепан и Стеван. Да би се сакрио злочин, лешеве убијених тајно су однесени и бачени у једну јаму у близини Никшића.

У интерпелацији Ивановић и Драгојевић су описали случај: хапшење и мучење, а затим и затворске услове и сл., па су питали: 1) да ли је министру познато да противу подручних му органа није поведена истрага због учињеног злочина; 2) да ли ће хитно предузети мјере да се извршиоци овог злочина подвргну одговорности и 3) да ли ће предузети кораке да се за затворе убудуће употребљавају за то одређене зграде; да се казне они који су употребљавали затворе грђе од оних турских у средњем вијеку и да се са осумњиченим поступа према постојећим прописима кривичног поступка.²⁷

На ову интерпелацију министар унутрашњих послова није уопште одговорио. Али интерпелација је наишла на приличан одјек у штампи, која је и раније доста писала о убиству мајора Мијушковића. Нарочито опширно о интерпелацији је писала загребачка штампа. „Хрват“ је на уводноме мјесту у цјелини објавио интерпелацију и попрадио је својим коментаром, у коме се истиче да је оно што су изнијели М. Ивановић и М. Драгојевић „ужасна слика крвавог режима, који су створили радикали с Пашићем на челу“.²⁸

И сам Стјепан Радић је у свом органу „Слободни дом“ коментарисао ову интерпелацију. „И заиста“, каже Радић, „све оно што су радили и још раде Прибићевићеви батинаши и Пашићеви радикали у Црној Гори, то нису злочини само за интерпелацију или за судбени прогон, него су то безбоштва, ради којих треба срушити и за увијек онемогућити читав овај радикалско-батинашки режим“. Зато Радић захључује да је „сада први и главни посао“ Хрвата да у скупштини и ван ње, у заједници са осталима, руше и обарају режим како би ослободили „Црну Гору и Мацедонију, а и себе саме, он ових страхога, за које ето немамо у свом језику нити правога израза“.²⁹

Ускоро се Радић у једном прогласу и директно обратио Црногорцима. Пошто је нагласио да су Хрвати у свом најљепшем

²⁷ Црногорац, бр. 9. Подгорица, 21. фебруара 1925.

²⁸ Крвави режим. Злочинства органа власти у Црној Гори, Хрват, бр. 1234, Загреб, 16. травња 1924.

²⁹ Стјепан Радић, Црна Гора под сатанском владом, Слободни дом, бр. 18. Загреб 30. травња 1924.

спјеву „Црну Гору назвали величанственим жртвеником у најдивнијем храму божјег поднебесја и. . . Црногорце прогласили не само узором јунаштва него и недостижним примјером једноставности и поштења“, он позива Црногорце да руше београдски централизам „ради тога што својим поганим рукама разваљује величанствени жртвеник црногорског народа. . . и уз то Црну Гору претвара у једно страшно згариште и гробницу“.³⁰

Ово посебно апострофирање Црногораца у Радићевом прогласу наишло је на жестоку критику једног дијела штампе.

Интересантно је напоменути да и поред свега апострофирања Црногораца и њихових права ХРСС тада не гледа на црногорско питање као на питање истог ранга којег је хрватско. У једном плану који је 1924. године изнио Владимир Мачек, један од вође ХРСС, Југославија треба да се организује као унија двије самосталне јединице, које би биле Србија и Хрватска, док би Словенија Босна и Херцеговина и Црна Гора имале извјесну аутономију и ступиле у федеративни однос са једном од ове двије јединице, о чему би се изјасниле слободно путем плебисцита.³¹

Друга интерпелација коју су посланици црногорски федералисти поднијели односи се на тзв. перперско питање, тј. питање замјене црногорских папирних перпера који су били пуштени у оптицај на основу закона од 25. јула 1914. године. То су били државни бонови, издати у износу од 17,000.000 перпера.³² Приликом пописа нађено је у земљи 12 милиона, а од тога у Црној Гори 7,192.533 перпера.³³ Дobar дио овог износа налазио се у рукама новчаних завода и шпекуланата који су до њих долазили по багателној цијени још у току рата. Рјешавање овог питања прошло је кроз разне фазе и на томе су се ангажовале све политичке странке у Црној Гори, тако да је оно дуго година било стално на дневном реду политичког живота Црне Горе. Иако у основи превасходно економско, оно је постало углавном политичко питање. Прије свега, све политичке странке су жељеле да се представе као једини заштитници интереса ималаца ових перпера и да тако задобију политичке поене, па су га често и потрзале.³⁴ У томе нијесу заостајали ни црногорски федералисти, који су ово питање користили и као доказ неправилне политике према Црној Гори уопште и њеног неравноправног положаја у новој држави. Зато, иако је ово питање средином 1921. године најзад ријешено тако да се до 5.000 перпера мијењао 1 перпер за 1 динар, а преко 5.000

³⁰ Радић и Црногорци, Политика, бр. 5762, 10. маја 1924.

³¹ Хрвоје Матковић, Хрватска заједница, Историја XX в, V, Београд 1963, стр. 116.

³² Народна ријеч, бр. 32, Цетиње, 27. априла 1921.

³³ Историјски институт СРЦГ Титоград, Библиотека, (ИИБ) ф. 157, Андрија Радовић — Николи Пашићу, 19. априла 1921.

³⁴ Види о томе мој рад: Народна радикална странка у Црној Гори од избора за уставотворну скупштину до земаљске конференције у децембру 1925, Историјски записи, св. 3—4, 1973.

2 перпера за 1 динар, федералистички посланици су га поново покренули интерпелацијом у скупштини, затраживши од министра финансија да се заостали перпери мијењају *ал пари*, пошто је тих перпера било још у народу, јер су неки од оних који су их посједовали још чекали, надајући се бољим условима замјене. Овај захтјев црногорских федералиста није прихваћен.³⁵

Црногорски федералисти су у скупштини испољили извјесну активност и у вези са формирањем једног посланичког клуба, премда се ни ту нијесу много ангажовали. Прије свега, они су били свјесни тога да њих двојица не могу играти неку запаженију улогу у скупштини која је била подијељена на посланичке клубове који су имали велики број чланова. Још током 1923. године у скупштини је било формирано пет клубова, и то: Радикални, Демократски, Југословенски, Југословенски муслимански и Земљораднички. Чланови клуба су јединствено иступали у свим питањима о којима је скупштина расправљала. Ван ових клубова, осим црногорских федералиста, било је још неколико посланика, па и они почињу да се окупљају, с намјером да створе свој клуб, јер је и пословник скупштине предвиђао тзв. клуб малих група. Према писању штампе, радикали су у неколико наврата покушали да ове посланике придобију да гласају за владу која је била у њиховим рукама, али та њихова настојања нијесу уродила плодом.³⁶ Они су и даље остали по страни, окупљајући се у посебан клуб, који су у априлу 1924. године конституисали као клуб неутралаца и који је обухватао десетак посланика. Прво су се повезала два посланика црногорских федералиста и два посланика из Херцеговине, а затим и четири из Македоније. У клуб је као неутралац долазио др Мате Дринковић³⁷ и двојица социјалиста, који су се сматрали као чланови клуба малих група. Извјесно вријеме је у тај клуб долазио и Иван Пуцел, који је прешао у Клуб земљорадника. (Као чланови клуба су сматрани: Матеј Кордић, Малиша Млинаревић, Миџаило Ивановић, Мило Драгојевић, др Глигорије Анастасијевић, поп Трајко Арсић, поп Димитрије Трајковић, Ристо Настовић, Недељко Дивац и др Милан Секулић). Рачунало се да чланови овога клуба представљају пре-

³⁵ Црногорац, бр. 10, Подгорица 28. фебруара 1925.

³⁶ Група федералиста у Народној скупштини, Вечерња пошта, бр. 586, Сарајево, 19. јуна 1923.

³⁷ Др Мате Дринковић био је истакнути члан Хрватске заједнице, али је ову напустио и дошао у Београд, у скупштину, гдје је положио посланичку заклетву, прекидајући тако апстиненцију, којој је његова странка, остајући и даље уз Радића, остала вјерна. Долазећи у скупштину, Дринковић је за краља написао промеморију у којој је предлагао како треба ријешити политичку кризу. Он се декларисао против централизма а за аутономију појединих крајева. (Х. Матковић, н. дј., 103—107).

ко 116.000 бирача Као шеф клуба фигурирао је Матеј Кордић,³⁸ потпредседник Михајло Ивановић, а секретар Глигорије Настасијевић.³⁹

Кордић је од председника Народне скупштине захтијевао да буде позиван на сједнице шефова група и на консултације у двор.⁴⁰

Овај клуб није био чврсто конституисан, нити је у њему захтијевана нека обавезна јединственост у ставовима, јер је свака група задржавала слободне руке при гласању, иако су се договарали да споразумно и јединствено гласају.

Активност клуба је била безначајна, тако да није привукао пажњу јавности, па ни политичара у скупштини. Није запажено да је приликом разних комбинација у скупштини уопште рачунато са овим клубом. По свој прилици, он је постајао номинално, иако је његове чланове повезивала опозиција према централизму.

Формирање овога клуба исмијавано је од противника федералиста у Црној Гори. „Слободна мисао“ је писала да се ради о посланицима који немају своје политике и сл.⁴¹

Посланици црногорски федералисти били су стално у опозицији према Пашићевој радикалној влади, која је била на власти после избора почетком 1923. године. Али осим поменутога клуба, чији је потпредседник, како рекосмо, био Михаило Ивановић, нема података о напорима црногорских федералиста да се вежу за веће опозиционе скупине које се тада формирају, као што је

---

³⁸ Матеј Кордић, учитељ из околине Мостара, био је дисидент Хрватске републиканске сељачке странке. Мимо воље вођства странке поставио је своју кандидатуру, па је осуђен и избачен из странке. Али иако су се у кампањи против њега ангажовали читава странка и сам Стјепан Радић, називајући га најпогрдним именима, Кордић је изабран и, за разлику од посланика УРСС, пошао је у скупштину. (Слободни дом, бр. 9, Загреб, 25. вељаче 1923; Стјепан Радић, Два нечовјека: Матеј Кордић Херцеговац и Михо Јеринић Далматинац, Слободни дом, бр. 12, 14. ожујка 1923).

³⁹ Др Глигорије Анастаријевић био је својевремено активни члан Демократског клуба и присталица Љубе Давидовића, али се касније са једном групом посланика из Македоније издвојио у посебну парламентарну групу, због чега је оптужен да „служи сепаратистичким и аутономистичким покретима“ и његова група сматрана као „македонска странка“. (Види: Др Бранислав Глигоријевић, Демократска странка и политички односи у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, Београд, 1970, стр. 352. Он је у Македонији развио извјесну активност, одржавајући конференције са циљем да окупи што већи број младих демократа и формира организацију под именом „Маџедонска национална омладина“, чији би циљ био културно, национално и политичко унапређење Македоније. Рачунало се и на окупљање младих радикала у ову јединствenu организацију. (Македонска група Вечерња пошта, бр. 611, 20. јула 1923).

Неки листови су у овој активности видјели и прсте радикала, који су тежили да све посланике из Македоније окупе у тзв. Македонску странку. (Македонска странка, „Обзор“, бр. 149, 3. липња 1924).

⁴⁰ ИИБ, ф. 145, Конституисање клуба неутралаца, Београд, 23. априла 1924.

⁴¹ Једна политичка комедија, Слободна мисао бр. 87, Никшић, 12. маја 1924.

нпр. био Федералистички клуб, који су сачињавале Хрватска републиканска сељачка странка, Југословенска муслиманска организација и Словенска људска странка, и нешто касније формирали Опозициони блок, који су сачињавале Демократска странка и три напријед наведене странке. Основни задатак овог блока био је да се сруши радикалска влада Николе Пашића, која је била стално у кризи, с обзиром на већину Опозиционог блока у скупштини. Најзад, Пашићеву владу није могло спасити и ипактирање са Прибићевићем, који се био одвојио од Демократске странке и формирало своју посебну странку — Самосталну демократску странку.

Послије пада Пашић—Прибићевићеве владе образована је влада од представника Опозиционог блока, на челу са Љубом Давидовићем. У владу нијесу именовани представници ХРСС, за које су била резервисана четири мјеста.⁴²

Ставови Опозиционог блока у вези са ревизијом устава, па и ставови саме Демократске странке о широким обласним самоуправама, које је странка прихватила у октобру 1923. године, могли су бити примамљиви за црногорске федералисте па су њихови посланици у скупштини изразили спремност да под одређеним условима сарађују са владом и гласају за њу. Михаило Ивановић је посјетио председника владе Давидовића и поднио му своје захтјеве, политичке и економске природе, формулисане у 22 тачке. Политички захтјеви су били сљедећи: 1) да се Закону о заштити државе не смије давати у Црној Гори изнимно тумачење и оштрија примјена него у осталим дјеловима државе! 2) да војска не смије убудуће боравити по селима на трошак сељака; 3) да се од народа не смије узимати контрибуција, а што је узето да се врати; 4) да се одмах распусте све терористичке организације; 5) да се грађани не употребљавају за вршење стража, нити у опште сврхе, које по својој природи спадају у дужност војних и полицијских власти; 6) да се сви интернирани врате кућама и да се онемогући законом непредвиђени полицијски надзор, који се у Црној Гори користи као средство за шиканирање грађана; 7) да се свим бившим црногорским официрима регулишу пензије, којима то није урађено из политичких разлога; 8) да се у затворима не држе људи без рјешења и да се судови држе казног поступка; 9) да се отпусте, односно пензионису сви судије неправници; 10) да се из судова и администрације уклоне сви чиновници који су склони насиљу и да се чиновници запошљавају према способности, спреми и марљивости, а не према политичкој припадности; 11) да се садашњи велики жупан уклони из Црне Горе и да нови буде федералиста или неко ван Црне Горе, али да не буде ни Црногорац ни Србијанац, већ Далматинац, и да не буде члан Демократске странке; 12) да се предају суду убице Шћепана

⁴² Др Бранислав Глигоријевић, н. дј. стр. 386.

Мијушковића; 13) да се одмах пуне из затвора комити који нијесу направили злочин, и да се другима одмах суди.⁴³

Као што се види, ни један од ових политичких захтјева не задира у питања ревизије Устава и државног уређења, већ се готово сви односе на регулисање проблема који су настали из оружане побуне црногорских зеленаша.

Економски захтјеви су формулисани у девет тачака, и то: 1) пошто Црна Гора није ништа примила од ратне штете, да се убудуће приликом расподјеле репарација да првенство њеним грађанима, предузећима и општинама; 2) да се реквизиционе признанице из прошлих ратова што прије исплате по номиналној вриједности; 3) да се ревидира рјешење о замјени перпера и одреди курс 1 перпер за 1 динар, те да се одреди још један рок за пријаву перпера; 4) да се сви кредити предвиђени за Црну Гору тамо троше; 5) да се одобре већи кредити за путеве у Црној Гори, ради обнове старих и изградњу нових (Пећ—Андријевица, Колашин—Пљевља); 6) да се приликом колонизације Црногорцима дају земље ближе Црној Гори; 7) да се хипотекарној банци стави на располагање довољно капитала; 8) да се приликом разграничења с Албанијом обезбиди бар она територија која је Црној Гори припадала прије свјетског рата; 9) да се да надокнада оним Црногорцима којима су за вријеме борби око уједињења попаљене куће и уништена имовина.⁴⁴

Иако је већина како политичких тако и економских захтјева проистигала из одређеног третмана и положаја Црне Горе у новој држави, Давидовић се, изгледа, благонаклоно однио према њима, пошто су они тражили лијечење посљедица, а не и отклањање узрока свих политичких и економских недаћа Црне Горе, јер нијесу задирали у проблеме државног уређења, тј. положаја Црне Горе у новој држави. Због тог благонаклоног става црногорски федералисти су и гласали за декларацију Давидовићеве владе, која је иначе била прилично неодређена и неконкретна. У вези са најважнијим питањем о унутрашњем уређењу земље речено је само толико да се „наша заједничка кућа мора уређивати заједнички и договорно и темељити на непоколебљивој слози и праведном и срдачном споразуму Срба, Хрвата и Словенаца“.⁴⁵

И поред прихватања владине декларације, црногорски федералисти нијесу у скупштини јавно иступали у дебати о њој, па ни касније, за читаво вријеме постојања Давидовићеве владе.

Због овако позитивног односа према Давидовићевој влади и због тога што није покретано питање државног уређења, ови захтјеви црногорских федералиста благонаклоно су примљени од

⁴³ Црногорци и нова влада, „Обзор“, бр. 220, Загреб, 16. колхоза 1924.

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Стенографске биљешке Народне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Ванредни сазив за 1924. и Редовни сазив, Београд 1924, стр. 3.

Демократске странке у Црној Гори. „Народна ријеч“ (демократски орган) поздравила је став федералиста према Давидовићевој влади. Лист иначе констатује да ови посланици у скупштини нијесу задавали много бриге. „Уопште, каже лист, присуство два федералистичка посланика из Црне Горе у београдском парламенту дјеловало је тако, како су то присталице нашег народног и државног јединства могли само пожељети: расплинуо се као водени мјехур баук црногорског федерализма“.⁴⁶

Лист тврди да захтјеви црногорских федералиста доказују да у Црној Гори нема политичких незадовољника који траже федералистичко уређење, већ се само ради о незадовољству због економских тешкоћа, па због тога лист ове захтјеве оцјењује као помирљиве и искрене, и сматра да ће допринијети брзом смиревању прилика у Црној Гори. Наводећи појединачно све захтјеве, лист каже да је са њима сагласан, осим са захтјевом да с енадокнади штета за попаљене куће и уништену имовину.⁴⁷

На ове кораке црногорских федералиста другачије су реаговали црногорски радикали. Чињеницу да су Михаило Изановић и Мило Драгојевић гласали за Давидовићеву владу и тако се нашли раме уз раме са Тодором Божовићем и Ристом Јојићем они користе да оштро нападну ову владу. „И кад ничега другога не би било што би лијепо оцртавало данашњи неморални и неприродни склоп владине већине“, каже радикалска „Црна Гора“, „довољно је видјети ова четири црногорска посланика руку под руку, па да се осјети одвратност овог политичког чудовишта које се назива гладом г. Давидовића“.⁴⁸

Лист констатује чињеницу да су црногорски федералисти гласали за једну југословенску владу и да су прешли ћутке преко својих основних програмских начела, јер нијесу ни ријечи проговорили о федерацији и промјени постојећег облика владавине, па закључује да постоји огромна разлика између садашњег става Михаила Ивановића и онога који је он изнио у буџетској дебати. Лист се пита шта значи овако радикална промјен става, па тврди да се ради само о тактици, а не о некој стварној промјени става, и да ће федералисти чим им се укаже прилика још јаче и успјешније манифестовати своја убјеђења. Иначе, кад не би било тако, њихово „учешће у позитивној политици значило би крупан корак унапријед и за државу и за Црну Гору“. Држећи да је то обична тактика, радикали сматрају да неће бити никакве користи од новог става и држања црногорских федералиста, чије за-

⁴⁶ Претставници црногорских „федералиста“ за владу народног измирења и слоге, Народна ријеч, бр. 40, Цетиње 16. августа 1924.

⁴⁷ Претставке гг. Ивановића и Драгојевића — Њихово тражење и наше примједбе, Народна ријеч, бр. 41, Цетиње, 23. август 1924, бр. 42, 27. август 1924.

⁴⁸ Наши федералисти и нова влада, Црна Гора бр. 42, Цетиње 29. августа 1924.

хтјење, иначе, „свака влада може ријешити најпростијим административним путем“.⁴⁹

За разлику од демократа и донекле радикала, политичке снаге окупљене око никшићке „Слободне мисли“ потпуно су оспориле било какав значај корака који су предузели црногорски федералисти, називајући их политичким пустоловима. „Народна ријеч“ се овдје напада зато што је тим поводом Михаилу Ивановићу придала одређени значај јер „цијела ова политичка лакрдија пада на углед Црне Горе и обиљежава Црногорце политички неспособним“. Лист сматра да став федералиста према Давидовићевој влади значи покушај да себе политички оживе, али без успјеха, јер „су им дани избројани“.⁵⁰

Корак црногорских федералиста о ком је ријеч наишао је на одјек и у југословенској штампи, која је о томе донијела вијести и коментаре, а загребачки „Обзор“ је у цјелини објавио њихове захтјеве.⁵¹

Немамо података о томе да је Давидовићева влада ма шта предузимала у вези са овим захтјевима црногорских федералиста. Но, она није ни била дугог вијека, пошто је само послије три мјесеца живота, акцијом двора и радикалске опозиције, оборена. Излаз из настале ситуације тражен је у расписивању нових парламентарних избора, тако да је брига црногорских федералиста сада била окренута предизборној кампањи и припремана за нове изборе.

Све до расписивања нових избора политички рад црногорских федералиста у народу није био знатнији, па ни њихови посланици нијесу имали много контакта са њим. Како нијесу били много активнији ни у скупштини, њихово је посланковање прошло незапажено и без већег политичког ефекта на обје стране.

Dr. Dimo Vujović

LES DEPUTES MONTENEGRINS DANS L'ASSEMBLEE NATIONALE 1923 — 1925

RÉSUMÉ

Aux élections législatives en mars 1923, les fédéralistes monténégrins ont obtenu deux mandats de député. Leur présence à l'Assemblée Nationale leur donnait une possibilité pour une action plus large et plus organisée. Mais ils n'ont pas profité assez de cette possibilité. Les partis du régime et du centre étaient satisfaits du pa-

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ Наши политички пустолови (уводник), Слободна мисао, бр. 103, Никшић, 1 септембра 1924.

⁵¹ „Обзор“, бр 220, 16. колхоза 1924.

cifisme des fédéralistes monténégrins. A vrai dire, deux fois ils ont provoqué une certaine réaction. La première eût lieu à l'occasion de la discussion sur la vérification des mandats des députés, quand les fédéralistes refusèrent les accusations, les accusant d'être séparatistes et éléments contre l'état et quand ils critiquèrent la manière de l'Union de 1918. Pourtant, à cette occasion ils ont trouvé utile de signaler: »qu'ils sont des partisans de l'Union et qu'ils se tiennent du côté de la lutte politique légale«.

Leur deuxième réaction eût lieu pendant les débats en principe sur le budget au mois de février 1942, où ils donnèrent un exposé plus complet de leurs positions. Ils critiquèrent sévèrement l'hégémonie de la Serbie dans le nouvel état ainsi que le système centraliste de l'état, demandant un système fédératif. La question monténégrine ne fût pas traitée de leur part comme question nationale mais seulement comme question étatique et juridique. Ils critiquèrent sévèrement la terreur que le régime exerçait au Monténégro.

Cette réaction subit assez de publicité. Les partis du régime, au Monténégro avant tout, réagirent rigoureusement. Les partis d'opposition et leur presse, avant tout celle de Zagreb, par contre, saluèrent chaleureusement les positions des fédéralistes monténégrins, en leur donnant une publicité considérable. Cette réaction eût echo à l'étranger aussi.

La critique du traitement du régime envers le Monténégro fût exposée par les fédéralistes monténégrins, en deux interpellations. La première se rapportait au meurtre cruel d'un major monténégrin, qui fût tué par la police sous le doute d'être adversaire au régime.

La deuxième interpellation se rapportait à la conversion de la monnaie monténégrine — perper — contre la monnaie d'état — dinar —. On demandait une conversion plus juste.

Les fédéralistes monténégrins étaient membres du club de petits groupes, mais quoiqu'ils couvraient la position de sous-président dans ce club, ils n'étaient pas assez actifs.

Les fédéralistes monténégrins étaient toujours à l'opposition contre le gouvernement radical de Nikola Pašić, mais quand le gouvernement fût formé par le bloc oppositionnaire avec Ljuba Davidović à la tête, ils préléntèrent leur appui à ce gouvernement, lui demandant certaines concessions qui ne touchaient pas à l'essence du système de l'état. Ainsi ils ont manifesté clairement leur disposition au compromis avec les partis gouvernementaux.

Les députés fédéralistes monténégrins ne montraient pas beaucoup d'activité dans le peuple non plus.